

מה בין ערי מקלט לערי לוויה?

הקדמה
הקושיות המתעוררות מעיון במצוות
מקור המצוה בתורה
עיון במשנה
עיון בירושלמי
עיון בדברי הי"מנחת חינוך"
עיון בדברי הרמב"ם
היחס שבין ערי המקלט לערי הלוויה
ליחס שבין ספר המצוות וה"יד החזקה"

הקדמה

ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם אחיו? מפני שהובדל לעבוד את ה'
לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים¹.

נתייחד שבט לוי בכך שלא נוחל בארץ ישראל בכח גופו, אלא שאר השבטים מצווים לתת
לו נחלה.

במאמר זה ננסה לעמוד על אופייה ועניינה של המצוה לתת ערים ללויים וכן על מצוות ערי
המקלט, תוך עיון בספרי המצוות והגדרותיהם, ובקושיות האחרונים בעניין. כמו כן ננסה
להגדיר את היחס בין עניינים אלו מתוך העיסוק בשתי המצוות.

הקושיות המתעוררות מעיון במצוות

מקור המצוה בתורה

ואת הערים אשר תיתנו ללויים את שש ערי המקלט אשר תיתנו לנוס שמה כל
הרוצח ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר.

כל הערים אשר תתנו ללויים ארבעים ושמנה עיר אתהן ואת מגרשיהן...
והערים אשר תתנו שש ערי מקלט תהיינה לכן...²

1. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פ"ג ה"ב.
2. במדבר ל"ה, א' - י"ד.

א. עיון בפסוקים מגלה הבדל ברור בין שש ערי המקלט לבין ארבעים ושנים ערי הלוייה הנוספים, ושומה עלינו להתבונן בהבדלים שביניהם, כאשר ידוע לנו שגם ערי הלוייה קולטות רוצחים.³

ב. הפס': "כל הערים אשר תתנו ללויים ארבעים ושמונה עיר אתהן ואת מגרשיהן"⁴ נראה כמיותר היות והוא מהווה סך הכל סיכום מספרי של שש ערי מקלט וארבעים ושנים ערי הלוייה.

עיון במשנה

המשנה במכות כותבת⁵:

להיכן גולין לעיר המקלט לשלש שבעבר הירדן ולשלש שבארץ כנען שנאמר את שלש אלה תתנו מעבר לירדן.

הגמרא מקשה על דברי המשנה⁶:

ותו ליכא והא כתיב 'ללויים תתנו ארבעים ושנים עיר' אמר אביי הללו קולטות בין לדעת בין שלא לדעת, הללו לדעת קולטות שלא לדעת אינן קולטות.

קושיית הגמרא ברורה: מדוע המשנה בצינה את הערים שקולטות את הרוצח, לא מונה את 42 ערי הלויים, אלא רק את שש ערי המקלט?

ומתרץ אביי: ישנו הבדל עקרוני בין ערי הלויים לערי המקלט והוא שבערי המקלט נקלט הרוצח בין שהגיע לשם לדעת ובין שהגיע לשם במקרה, מה שאין כן בשאר ערי הלויים שקליטת הרוצח נעשית רק לדעת. אולם עדיין יש מקום להבין מדוע יש חילוק בין אופן קליטת הערים את הרוצח, ומכל מקום כיצד דבר זה מתרץ את העדר ציון ערי הלוייה בתוך דברי המשנה.

עיון בירושלמי

בירושלמי נאמר⁷:

רבי יוחנן שלח לרבננין דתמן תרתין מילין אתון אמרין בשם רב ולית אינון כן אתון אמרין בשם רב יפת תואר לא התירו בה אלא בעילה ראשונה בלבד ואני אומר ולא בעילה ראשונה ולא בעילה אחרונה אלא לאחר כל המעשים ואחר כן תבוא אליה

3. רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פ"ח ה"ט.

4. שם ז'.

5. מכות פ"ב מ"ד.

6. מכות י' ע"א.

7. מכות פ"ב ה"ו.

ובעלתה אחר כל המעשים ואתון אמרין בשם רב סבור היה יואב שקרנות המזבח קולטות ואינו קולט אלא גגו של שילו קולט ושל בית העולמים אינו קולט ואני אומר לא מזבח קולט ולא גגו קולט ולא של שילו קולט ולא של בית העולמים קולט אין לך קולט אלא שש ערי מקלט בלבד.

דברי ר' יוחנן "שאיין לך קולט אלא שש ערי מקלט" מצריכים עיון, שהרי ישנם ארבעים ושתיים ערי לוויה.⁸

עיון בדברי ה"מנחת חינוך"⁹

המנחת חינוך מתלבט בדיון נתינת ערים ללויים במקום שנכבש על ידי מלך ממלכת ישראל ששם הדין שהכהנים והלויים נוטלים חלק ונחלה בארץ ובביזה, אע"פ שמקום זה מקודש בקדושת א"י. ספקו הוא האם שיטת הרמב"ם היא שבני ישראל מצווים להפריש מחלקם ערים ללויים, כמו דין תרו"מ שאע"פ שהלויים נוטלים חלק בארץ יש לישראל להפריש וליתן לכהן, למרות שהתרומות ניתנות גם כן עבור חלקם בארץ, או שמא מצד הסברא נאמר, שכיון שהלויים נוטלים חלק משלהם בארץ - אין נותנים להם ערים בכיבוש נוסף. ובסוף דבריו נשאר ה"מנחת חינוך" בצ"ע. בהמשך מביא המנ"ח התלבטות נוספת¹⁰:

אם גזה"כ היא ליתן להם מערי שבעת העממים שמונה וארבעים עיר, ואם אח"כ נתרבו הלויים ואינו מספיק להם, מכל מקום אין נותנים להם יותר, או אפשר דאז בשעת חילוק הארץ היה מספיק להם, דהיה גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם דמספיק להם, ולדורות הבאים צריך ליתן יותר אם יצטרכו... הכל אינו מבואר וספק עד יבוא ויורה לנו צדק במהרה בימינו אמן.

וממשיך המנ"ח¹¹:

ואני מסופק בהא דכל ערי הלויים קולטות דנפקא לן מקרא... אם דוקא אותן העעירות הן קולטות, אבל אם כבשו עוד ארצות, לדעת הראב"ד שכתבתי דנותנין להם ערים אם קולטות גם, או אפשר דגזה"כ דוקא לו הארבעים ושמונה... וכל זה צ"ע.

8. דבריו קשים יותר מן המשנה, שכן ר' יוחנן מדבר על קליטת הרוצח בפועל, וע"ז הוא כותב שאין קולטות את הרוצח אלא שש ערי מקלט, וקשה לומר שמחלק בין קולט לדעת לקולט שלא מדעת.

9. מנחת חינוך מצוה ת"ח ד"ה "והר"מ כאן".

10. שם ד"ה "ואינו מבואר".

11. שם ד"ה "ואני מסופק".

עיון בדברי הרמב"ם

כתב הרמב"ם בספר המצוות¹² :

היא שציונו להבדיל שש ערי מקלט כדי שיהיו מוכנות למכה נפש בשגגה ושיתוקן הדרך אליהם ויישירו אותה ולא יעזבו בה מה שימנע הבורח מלפרוץ והוא אמרו יתעלה : 'תכין לך הדרך ושלשת את גבול ארצך'.

מעיון במצוה עולים מספר קשיים :

א. מדוע הרמב"ם מונה במצוה זו גם פרטים מן המצוה, ולא מסתפק באמירת גדר המצוה באופן כללי?

ב. מדוע בוחר הרמב"ם דוקא בפסוק¹³ : 'תכין לך הדרך ושלשת את גבול ארצך', ולא משתמש בפסוק המורה באופן פשוט יותר על הציווי להבדיל שש ערי מקלט, כגון : 'והערים אשר נתנו שש ערי מקלט תהינה לכם'¹⁴?

השאלה מתעצמת לאור ההשוואה לדברי הרמב"ם בייד החזקה¹⁵ :

מצות עשה להפריש ערי מקלט שנאמר 'שש ערים תבדיל לך'. ואין ערי מקלט נוהגות אלא בארץ ישראל.

כאן השתמש הרמב"ם בפסוק אחר המורה על עצם הצורך להפריש ערי מקלט¹⁶.

ג. עוד מקשים על הרמב"ם בשהמ"צ שמונה את המצוה להבדיל ערי מקלט, וזאת מכיון שהרמב"ם קובע בשורשיו לספר המצוות¹⁷ :

שאין ראוי למנות את ההקדמות שהן לתכליות מסוימות. פעמים נאמרו בתורה צווים שאין אותם הצווים הם המצוה, אלא הם הקדמות לעשיית המצוה.

ולכאורה, הבדלת ערי מקלט הינה רק הכנה לישיבת הרוצח שם, אי"כ מדוע מנה הרמב"ם דבר זה כמצוה?

ד. בסידור ההלכות ברמב"ם¹⁸ יש מקום לעיין מדוע הרמב"ם מבאר את פרטי ההלכות בדין עיר מקלט, ורק לאחר מכן¹⁹ כתב :

כל ערי הלויים קולטות וכל אחת מהן עיר מקלט היא.

מדוע לא ציין דבר זה בפתיחת דבריו על ערי מקלט²⁰?

12. מצוה קפ"ב.

13. דברים י"ט, ג'.

14. במדבר ל"ה, י"ג.

15. הל' רוצח פ"ח ה"א.

16. וכבר שמעתי מהרה"ג יוסף קאפח זצ"ל, כי זו דרך הרמב"ם למנות את כל הפסוקים המופיעים בהקשר למצוה בכל

פעם במקום אחר. מלבד מה שחידוש זה קשה, גם לשיטתו יש מקום להבין כיצד הרמב"ם החליט באיזה מקום

לכתוב כל פסוק.

17. שורש עשירי.

18. הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ח'.

19. שם ה"ט.

היחס שבין ערי המקלט לערי הלויה

מכל הקושיות שציננו לעיל ביחס לערי המקלט וערי לוויה, עולה הגדרה הנראית כמתבקשת מאליה.

צו את בני ישראל ונתנו ללויים מנחלת אחוזתם ערים **לשבת**... ואת הערים אשר נתנו ללויים את שש ערי המקלט אשר **תתנו לנס שמה כל רוצח**, ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר²¹.

מפשט הפסוקים עולה הבדל ברור והוא שתפקידם של ערי הלוויים הינו לשמש מגורים לבני שבט לוי, ואילו תפקידם של ערי המקלט הוא לשמש ערי מקלט לרוצח בשגגה.

אמנם גם בערי הלויה יכולים לדור רוצחים, וגם בערי המקלט דרים הלוויים, אולם היחפצא' של עיר המקלט הוא מקום קליטת הרוצחים ואילו היחפצא' של עיר הלויה היא מקום מגורי בני שבט לוי²².

ניכר שיש שייכות בין שבט לוי לבין הרוצחים בשגגה ודבר זה זוקק עיון נוסף שיערך במקומו.

הגדרה מיוחדת זו תבאר לנו היטב חלק מן השאלות שהצגנו בפתיחת מאמרנו.

המשנה מדברת דווקא על ערי המקלט **המקוריות**, המשמשות בעיקר לקליטת הרוצחים שלשם גולים הרוצחים בצורה לכתחילאית ולא רק באופן ממשי.

הגמ' שהקשתה על המשנה ביארה את נקודת ההבדל בין ערי המקלט לערי הלויה, שאלו קולטות רק לדעת ואלו קולטות בין לדעת ובין שלא לדעת. וכוונתה לעני"ד להורות לנו כי הלכה זו מהווה "סימן" לחפצא של העיר.

ערי המקלט, בהיותן מיוחדות לעניין קליטת רוצחים, די בהכנסות לתחומן על מנת להיקלט בתוכם ולמצוא שם מגן מפני גואל-הדם. אולם ערי הלויה עיקר עניינם הוא לשמש מגורים לבני לוי ולכן אין די לרוצח להיכנס לגבול העיר שלא מדעת, שאז נכנס הוא לעיר ככל הערים, אלא רק בהיכנסו מדעת ובכוונה תחילה לתחומי עיר הלויה, מתוך רצון להיקלט שם למסתור ולמגן - מועילה כניסתו לעיר.

הבדל זה מהווה **סימן** לנקודה המרכזית של כל אחת מן הערים הללו, ובעקבות הבדל זה נקטה המשנה וציינה רק את ששת הערים הללו.

ולפי זה נבין גם את דברי רבי יוחנן בירושלמי "שאין לך קולט אלא שש ערי מקלט", שכוונתו לומר לך שאין קולט בצורתה של העיר באופן עצמאי אלא אותם הערים בלבד.

דברי המני"ח בדין חבלי הארץ הנכבשת לאחר כיבוש הארץ המתקדשים בקדושת א"י, אשר ע"פ הרמב"ם יש ללויים בהם חלק ונחלה ככל השבטים, ונשאלת השאלה האם גם שם יש חובה לשבטים להפריש ערים ללויים, או שמא כל דין ערי לוויה נובע מחסרון היותם

20. ולא ראיתי מי שהעיר בזה. וצ"ע.

21. במדבר ל"ה, ב', ו'.

22. הגדרה זו מצאתיה לאחר מכן גם בדברי הרש"ד הירש, במדבר ל"ה, ט"ו, עיי"ש.

נוחלים בארץ. יש מקום לעיון בשיטות הראב"ד והרמב"ם אשר עליהם מתבסס המניח בדבריו:
 כותב הראב"ד²³:

א"א א"כ לא יטלו בהם תרומות ומעשרות כי הם היו תחת חלק הארץ והרי בבנית
 הדין לא נטלו חלק בישראל אלא בתרומה ובמצות יוצר הכל יתברך.

פירוש שיטת הראב"ד הינה שאין הכהן זכאי לקבל תרומות ומעשרות מחבלי הארץ
 בכיבוש נוסף בזמן שהוא נוחל בארץ ככל ישראל, כיון שלדעתו סיבת מתן התרומות לכהן
 נעוצה בחסרון נחלתם בארץ.

הראב"ד שמביא את דבריו בהשגה על דברי הרמב"ם מבין בעצם שהרמב"ם יחלוק על דין
 זה ויסבור שאע"פ שהכהן נוחל בארץ הוא זכאי לקבל תרומות ומעשרות. ובאמת כבר חש
 בענין ה"כסף משנה" במקום וז"ל²⁴:

ואני אומר שאין זו השגה דאין הכי נמי וסוריא מוכיח, שאין בה תרומות ומעשרות
 מדאורייתא וסובר רבינו דאדרבא משם ראיא דמחזינן דבארץ שנכרתה עליה ברית
 לא נטלו חלק בביזה כלל ובמדין נטלו.

בלא להכנס לעומק דבריו של הכס"מ בתשובתו להשגת הראב"ד, נראה בפשטות שהוא
 מבין שהראב"ד סבור שדעת הרמב"ם הינה שגם בשעה שהכהנים נוטלים חלק בקרקע הם
 זכאים לקבל תרומות ומעשרות. ומכח ההבנה הזאת דן המניח, ורצונו לומר שכיון
 שתרומות ומעשרות תלויות בחלק הארץ, ואעפ"כ לדעת הרמב"ם גם כאשר הכהנים
 נוחלים יש להם זכות לקבל תו"מ, אותו דין יהיה גם בעניין קבלת ערי הלוייה, שאע"פ שהם
 ינטלו הם יהיו זכאים לקבל ערי לוייה.

את ההתלבטות הראשונה במניח נסביר בכך שהחילוק הוא ברור בענין, שבמצוה להפריש
 ערי לוייה הקשר לחלוקת הארץ הוא ברור ומתבקש, אולם בענין תו"מ, מלבד הקשר לארץ,
 ישנו עניין נוסף והוא שהפירות הם טבל בלא הפרשה, וממילא יש צורך ליתן לכהן ע"מ
 להוציאם מטבלם, משא"כ בעניין ערי לוייה שלכאורה אם נוחלים בכח עצמם, לכאורה אין
 ענין ליתן להם ערים. ולעני"ד רחוק הדבר לומר שאם אין חיוב לתת תו"מ מכח נחלתם
 בארץ גם הפירות לא יאסרו באיסור טבל ואכמ"ל.

וכך אפשר לומר שלרמב"ם מדין תו"מ בזמן שהכהנים נוחלים אין ראייה לעניין מתן ערים
 בזמן שהם נוחלים.

ואולי אפשר לומר לדעת המניח שיש חיוב מחודש בלתי תלוי לבניי לתת ערים ללויים בלא
 קשר תלתי לעניין נחלתם בארץ, וזאת מתוך הבנה שהם מהווים נבטרי האומה המקשרים
 בין עמ"י לקב"ה, ע"כ חובה עלינו ליתן משלנו להם.

23. הלכות שמיטה ויובל פי"ג ה"י.

24. הכס"מ שם.

ליחס שבין ספר המצוות וה"יד החזקה"

לעצם ההבדלים שישנם בין סהמ"צ ל"יד החזקה" והיחס להבדלים אלו, מצאתי בדברי הרבי מליובאוויטש זצ"ל²⁵:

בכלל אין להבדיל המחלוקת בין הי"ד לסהמ"צ.

ועוד שם בדבריו:

הפסוקים המובאים בסהמ"צ הם בעיקר על עניינה הכללי של המצוה, לעומת זאת בספר הי"ד מביא הרמב"ם את הפסוקים שמטרתם לבאר ולהגדיר תוכנה.

אם נלך בכיוון זה ננסה לעיין בדברי הרמב"ם בסהמ"צ ולברר מתוך דבריו מהו העקרון הכללי של מצוות עיר המקלט כפי שמופיע שם.

נשווה שוב את שני לשונות הרמב"ם. בספהמ"צ כתב:

היא שציוונו להבדיל שש ערי מקלט, כדי שיהיו מוכנות למכה נפש בשגגה ושיתוקן הדרך אליהם וישיררו אותה ולא יעזבו בה מה שימנע הבורח מלרוץ והוא אמרו יתעלה יתכין לך הדרך ושלשת את גבול ארצך.

וב"יד החזקה":

מצוות עשה להפריש ערי מקלט שנאמר שלש ערים תבדיל לך ואין ערי מקלט נוהגות אלא בארץ ישראל, ושש ערים היו, שלא הבדיל משה בעבר הירדן.

מהשוואה בין שני המקורות עולים מספר הבדלים ברורים:

א. הלימוד מן התורה נעשה משני פסוקים שונים.

ב. בסהמ"צ הלשון היא לשון של **ציווי** - להבדיל שש ערי מקלט, ואילו ב"יד החזקה" יש ציווי על הפרשת ערי מקלט ותיאור **היסטורי** של מספר הערים שהיו, כאשר בפשטות מתוך דבריו ב"יד החזקה" לא רואים ציווי על שש ערים בדווקא.

ואולי ע"פ מה שהבאנו לעיל בשם הרבי מליובאוויטש זצ"ל אפשר לומר, שבסהמ"צ ניתן ביטוי למגמה הכללית של המצוה והיא בלשון הרמב"ם: "שיהיו מוכנות למכה נפש בשגגה", דהיינו שמוטלת על עמ"י החובה לדאוג לרוצחים בשגגה מן האומה הישראלית, וזאת ע"י בניית ערי מקלט. והעניין מקבל יתר תוקף והדגשה יתירה באמצעות חלוקת הארץ לג' אזורים ובנוסף ע"י הטירחה המרובה בתיקון הדרכים, ולפ"ז יהיה מובן מדוע הפסוק שמדגיש את המגמה הינו: "ושלשת את גבול ארצך".

וכך מובן הביטוי בסהמ"צ "להבדיל שש ערי מקלט", אשר עניינו להדגיש את עניין הפזור והריבוי, שעמ"י דואג בכל קצוי ארץ להבדלת ערי מקלט.

לעומת זאת ב"יד החזקה" מופיעה המצוה באופן שיבאר וידגיש את תנאיה ושם אנו מוצאים את הפס': "שלש ערים תבדיל לך".

ואולי אפשר לומר שהרמב"ם בצחות לשונו עורך ביד החזקה סינתזה בין שתי המגמות במצוה זו ומבליט בכל אחד מן המקומות עניין אחר.

ב"יד החזקה" עיקר המצוה הינה עצם ההפרשה של ערי המקלט, המבטא את החינוך של עמ"י להיותו קשוב ומסור לצורכי כלל עמו על כל חלקיו ופלגותיו.

רק לאחר מכן ציין הרמב"ם את הפסוק של "שלוש ערים תבדיל לך" - מספר ערי המקלט כציון היסטורי, אחרת היה על הרמב"ם לציין פסוקים מפורשים המדברים על הפרשת שש ערי מקלט כגון: "והערים אשר תתנו שש ערי מקלט תהיינה לכם".

אף לשון הכתוב מורה קצת על העמדת הצורך של עמ"י להפריש ערים אלו וזאת בשימת לב לביטוי: "שלוש ערים תבדיל לך".

הענין מודגש כאשר הפסוק הנ"ל נכתב מיד לאחר הפסוק המתאר את כניסת עמ"י לארצו והתיישבותו שם: "כי יכרית ה' אלוקיך את הגויים אשר ה' אלוקיך נתן לך את ארצם וירשתם וישבת בעריהם ובבתיהם"²⁶.

ואולי ניתן אף לומר שההדגשה הינה על הפרשת ג' ערים כתיקון צורת הארץ, שצורתה המתוקנת היא בהפרשת ג' ערים לצורך הכלל.

לסיום נוסף שהחילוק שבארנו בין ערי מקלט לערי לוויה יאיר את דברי הרמב"ם במצוה ז"ל²⁷:

היא שציוונו לתת ללוויים ערים לשבת כי אין להם חלק בארץ. והוא אמרו ית' ונתנו ללוויים ערים לשבת, ואלו העיירות גם כנ"ל ר"ל ערי הלוויים הם ערי מקלט וקולטות על תואר מיוחד.

26. דברים י"ט, ט"ו.

27. מצוה קפ"ב.